DE HISTORISCHE GEMEENTEGRENZEN VAN PURMEREND

tekst Kees Floor

De bevolking van Purmerend is na de Tweede Wereldoorlog in driekwart eeuw explosief gegroeid naar 96.000 inwoners. En daarmee ook de oppervlakte van de gemeente. De eerste keer dat de grenzen van Purmerend werden vastgelegd was in 1813. Het toenmalige Eerste Franse Keizerrijk, waarvan Nederland onderdeel was, verordonneerde dit ter voorbereiding op de instelling van een zogenoemd kadaster (registratie van eigendom van grond en gebouwen). Nadat het Franse leger was verslagen, ontwikkelt Nederland zich vanaf 1815 tot een onafhankelijk koninkrijk, met Willem I als koning. In 1818 bracht het nieuwe Nederlandse bestuur kleine officiële wijzigingen aan op de eerdere Franse versie van de gemeentegrenzen uit 1813.

Grensbepalingen 1813

In 1807 werd in Frankrijk een wet van kracht die de aanzet gaf tot de vorming van een kadaster. Men hoopte daarmee tot een eerlijker stelsel van grondbelasting te komen. Volgens die wet was het eerste wat moest gebeuren het opmeten en vastleggen van de gemeentegrenzen. Vanaf de inlijving van Nederland door Frankrijk in 1810 golden de Franse wetten ook in ons land. Daardoor moesten van de Nederlandse gemeenten eveneens de grenzen door daartoe benoemde landmeters formeel worden opgenomen. De eerste van deze negentiende-eeuwse grensvastleggingen, waaronder die van de gemeenten Purmerend, Beemster en Ilpendam, werden nog onder Frans bestuur uitgevoerd en afgerond in 1812 en 1813. De procedures die bij de werkzaamheden ter voorbereiding van het kadaster gevolgd moesten worden, stonden beschreven in een draaiboek, de zogeheten *Methodique*

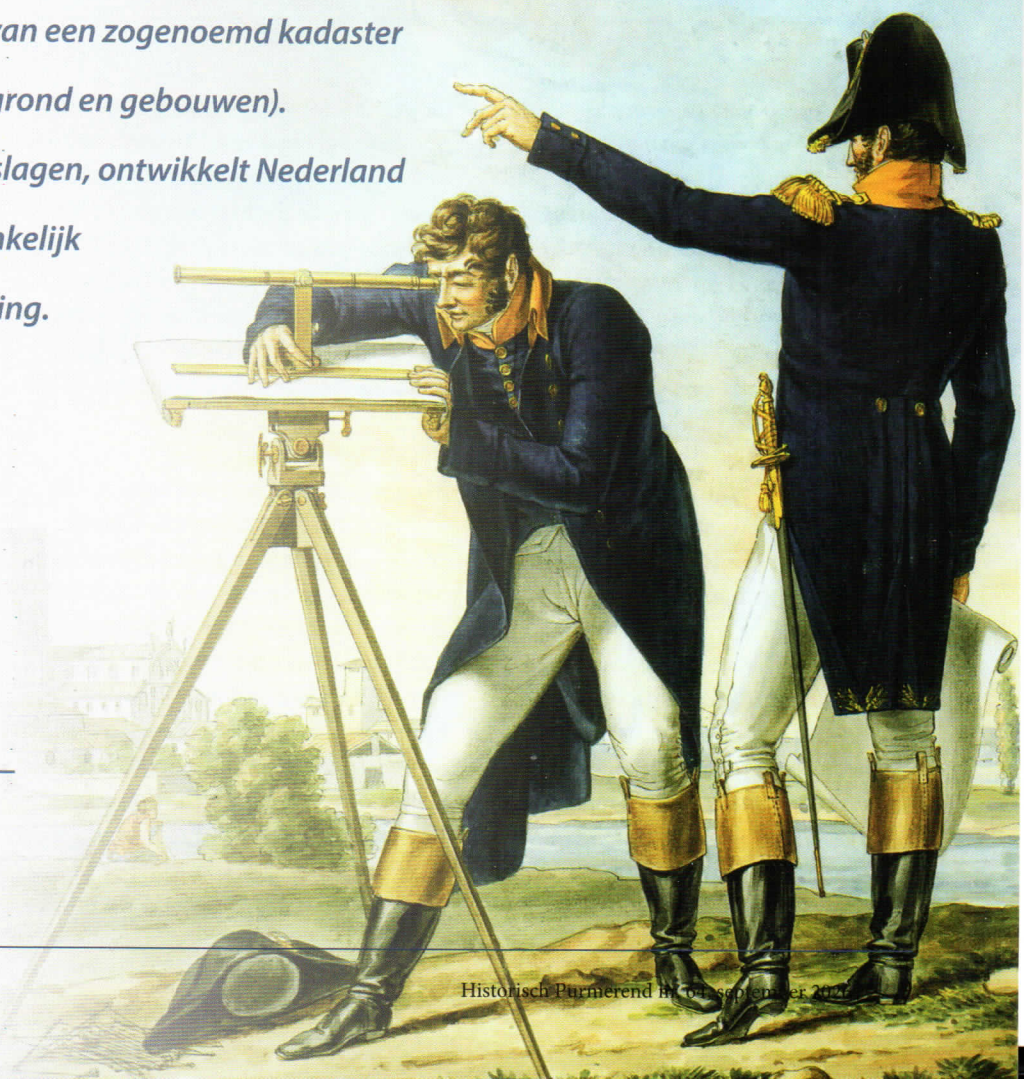

Franse landmeters aan het werk. (bron: Carle Vernet, La Grande Armée de 1812 / Wikimedia).

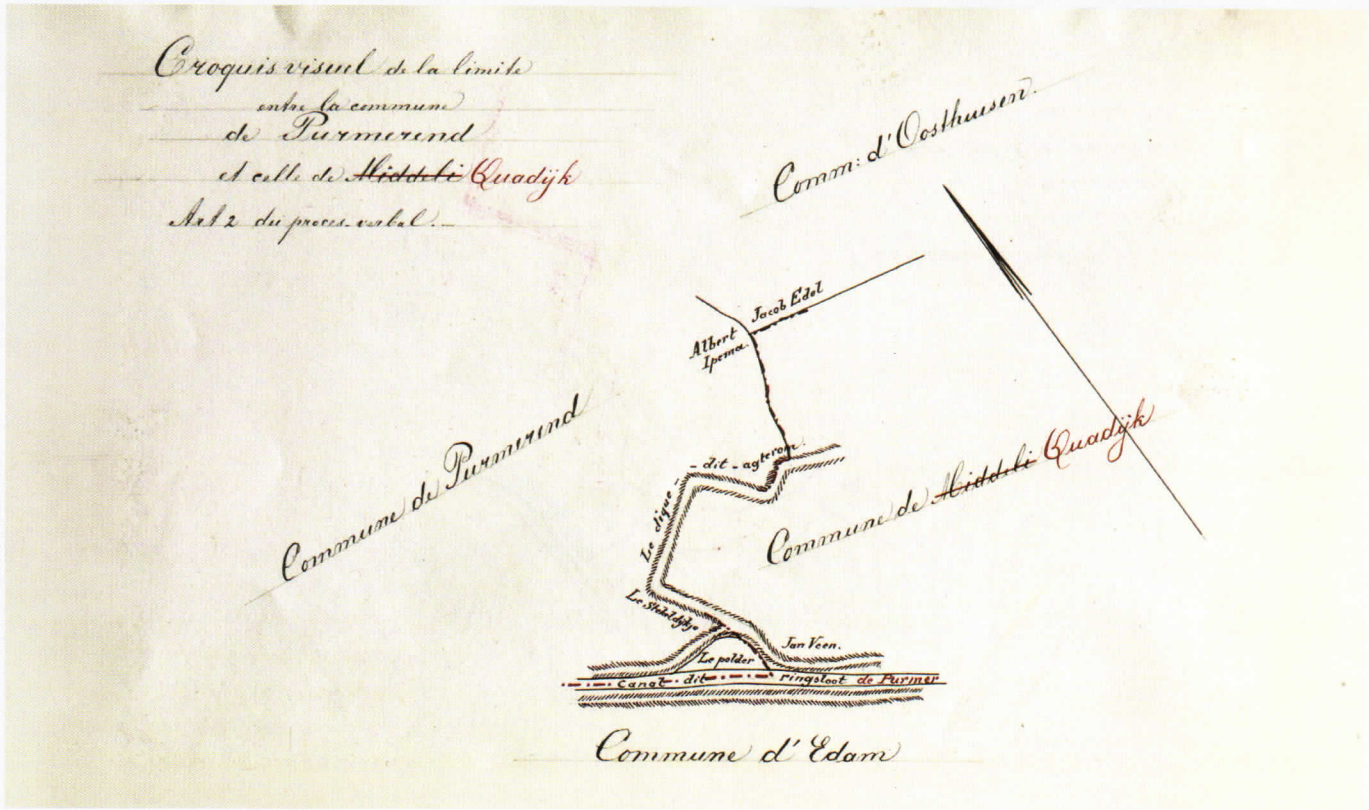

Figuratieve schets van grensscheiding tussen de gemeenten Purmerend en Middelie (1813), later (in rood) Kwadijk (1818). Bijlage bij het proces-verbaal van grensbepaling van Purmerend. Opgesteld door landmeter der eerste klasse B. van Duijn Hzn, 1813. Met wijzigingen in rood door landmeter der eerste klasse J. van den Bosch, 1818. (bron: Noord-Hollands Archief, Haarlem).

Verzameling. Hoe de grensbepaling precies in zijn werk zou zijn gegaan, is te lezen in het daarvan opgemaakte proces-verbaal. De grenzen van Purmerend werden volgens dat document bepaald op 26 augustus 1813 door of onder leiding van de landmeter der eerste klasse B. van Duijn Hzn. Samen met een Controleur der Directe Belastingen kwam hij naar de mairie (het raadhuis) om in het terrein de grenzen met de buurgemeenten op te nemen. Daar troffen ze maire (burgemeester) J. Waardenburgh, de adjunct-maire B.A. van Balen, en enkele indicateurs (aanwijzers), in aanzien staande inwoners die goed op de hoogte waren van de ligging van de grenzen. Verder waren ook vergelijkbaar samengestelde delegaties van alle zeven buurgemeenten aanwezig, 'samen geroepen en bijeen gekomen teneinde in derzelver wederzijdsch bijzijn de grensscheiding op te nemen van het grondgebied van Purmerend'. In totaal ging het om ongeveer twintig man. Het gezelschap wandelde langs de gemeentegrens met de wijzers van de klok mee. Het grondgebied van Purmerend hield men steeds aan zijn rechterhand, links bevond zich het grondgebied van de buurgemeenten.

Proces-verbaal

Men begon met het vastleggen van de grens met Oosthuizen. Zowel adjunct-maire Van Balen (Waardenburgh was er vermoedelijk niet bij) als zijn Oosthuizense ambtsgenoot Jan Korver Jacobszn wees in het terrein aan hoe volgens hen de grens liep. Vervolgens kwamen de overige buurgemeenten aan bod: Middelie, Edam, Monnickendam, Ilpendam, Jisp en Beemster. De Fransen hadden Wijdewormer per 1 januari 1812 samengevoegd met Jisp en Kwadijk met Middelie. Daardoor komen deze gemeenten, die in 1817 onder Nederlands bestuur weer zelfstandig waren geworden, niet voor in het proces-verbaal van de grensbepaling van Purmerend uit 1813. Wormer was kennelijk even vergeten; over de slechts driehonderd meter lange grenslijn is in het proces-verbaal niets te vinden.

De landmeter zette per buurgemeente de bevindingen op schrift en vervaardigde een *croquis visuel* (figuratieve schets) van het verloop van de grenzen. Dit resulteerde in een *Proces-verbaal van bepaling der grenzen van het grondgebied der gemeente van Purmerend.* Het document was destijds zowel in het Frans als in het Nederlands beschikbaar. Het bevatte zeven artikelen, evenveel als er buurgemeenten waren. Elk artikel moest ondertekend worden door de afgevaardigden van de betrokken

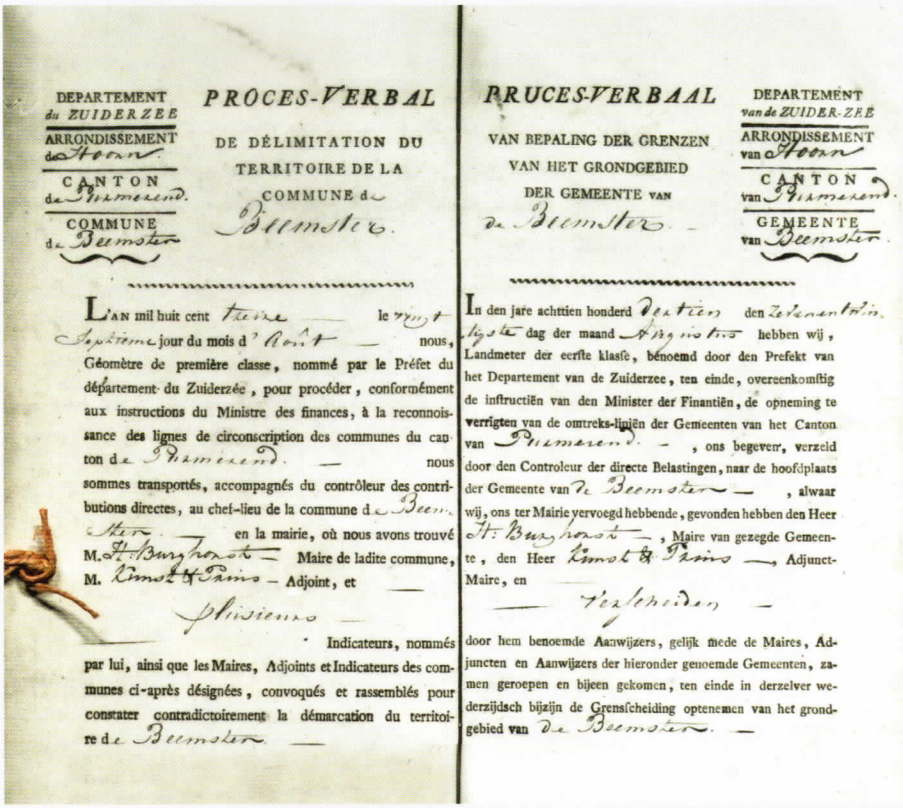

DEPARTEMENT du ZUIDERZEE
ARRONDISSEMENT de Hoorn
CANTON de Purmerend.
COMMUNE de Beemster

PROCES-VERBAL
DE DÉLIMITATION DU TERRITOIRE DE LA COMMUNE de Beemster.

L'an mil huit cent treize — le vingt-sept Septieme jour du mois d'Août — nous, Géomètre de première classe, nommé par le Préfet du département du Zuiderzée, pour procéder, conformément aux instructions du Ministre des finances, à la reconnoissance des lignes de circonscription des communes du canton de Purmerend. — nous sommes transportés, accompagnés du contrôleur des contributions directes, au chef-lieu de la commune de Beemster — en la mairie, où nous avons trouvé M. H. Burghoorn — Maire de ladite commune, M. Limst & Pams — Adjoint, et — plusieurs — Indicateurs, nommés par lui, ainsi que les Maires, Adjoints et Indicateurs des communes ci-après désignées, convoqués et rassemblés pour constater contradictoirement la démarcation du territoire de Beemster. —

PRUCES-VERBAAL
VAN BEPALING DER GRENZEN VAN HET GRONDGEBIED DER GEMEENTE VAN de Beemster.

DEPARTEMENT van de ZUIDER-ZEE
ARRONDISSEMENT van Hoorn
CANTON van Purmerend.
GEMEENTE van Beemster

In den jare achttien honderd dertien den zevenentwintigste dag der maand Augustus hebben wij, Landmeter der eerste klasse, benoemd door den Prefekt van het Departement van de Zuiderzee, ten einde, overeenkomstig de instructiën van den Minister der Finantiën, de opneming te verrigten van de omtreks-lijnën der Gemeenten van het Canton van Purmerend. —, ons begeven, verzeld door den Controleur der directe Belastingen, naar de hoofdplaats der Gemeente van de Beemster —, alwaar wij, ons ter Mairie vervoegd hebbende, gevonden hebben den Heer H. Burghoorn —, Maire van gezegde Gemeente, den Heer Limst & Pams —, Adjunct-Maire, en — Verscheiden — door hem benoemde Aanwijzers, gelijk mede de Maires, Adjuncten en Aanwijzers der hieronder genoemde Gemeenten, zamen geroepen en bijeen gekomen, ten einde in derzelver wederzijdsch bijzijn de Grensscheiding optenemen van het grondgebied van de Beemster. —

Standaardtekst van een nog onder Frans bestuur in twee talen opgesteld proces-verbaal van grensbepaling, in dit geval ingevuld voor de gemeente de Beemster. Datering: 1813.
(bron: Noord-Hollands Archief, Haarlem).

gemeenten. Voor Purmerend tekenden eerdergenoemde Van Balen (vermoedelijk als maire), J.H. Geerke, Lucas Meijer, Jan Boom (adjunct-maire) en Lambert Zijp. De uitgewerkte versies van onderweg gemaakte figuratieve schetsen werden als bijlagen aan het proces-verbaal toegevoegd.

Op willekeurige dagen

Volgens het *Nieuw Woordenboek der Nederlandsche taal*, de voorloper uit 1864 van de Van Dale, is een proces-verbaal een ambtelijk verslag, een acte van feiten en handelingen. Je mag dus verwachten dat zo'n document een goed beeld geeft van hoe men destijds bij de grensbepaling te werk ging. Toch zijn in het geval van Purmerend twijfels daarover gerechtvaardigd.
Het document suggereert namelijk dat de grensbepaling op één dag plaatsvond en dat de delegaties van alle betrokken gemeenten gezamenlijk de ruim 26 kilometer lange ronde langs de gemeentegrens maakten. Heel onwaarschijnlijk voor een groep merendeels ongetrainde notabelen. Als we de grensbepaling van buurgemeente Beemster erbij nemen, wordt het verhaal nog ongeloofwaardiger. Die bepaling vond volgens het proces-verbaal hierover een dag later plaats. De omtrek van de gemeente Beemster bedroeg ruim 38 kilometer. Die afstand zou onder anderen zijn afgelegd door in totaal zes notabelen uit Beemster, Purmerend, Oosthuizen en Jisp, die nog de 26 kilometer van de vorige dag in de benen hadden. Voor de delegaties van Purmerend en Jisp stond er een dag later de grensbepaling van Ilpendam op het programma, met opnieuw een afstand van ongeveer 26 kilometer. Correspondentie tussen het Kadaster en de gemeenten of tussen gemeenten bevestigt ons vermoeden dat doorgaans alleen de nauw betrokken partijen op willekeurige dagen hun eigen stukje grens aanwezen. Dit was natuurlijk veel effectiever.

Grensbepalingen 1818

Na het vertrek van de Fransen eind 1813 kwamen de werkzaamheden ter voorbereiding van een kadaster enige tijd stil te liggen. Toen de draad weer werd opgepakt, werden eerst de grensbepalingen uit de tijd van de Franse bezetting nog eens tegen het licht gehouden. Gemeenten die bij een buurgemeente waren gevoegd, zoals Wijdewormer en Kwadijk, werden weer zelfstandig. Landmeters deden samen met de burgemeesters en schouten de grensbepalingen nog eens over. Zij maakten in veel gevallen wijzigingen die het Franse gezag had ingevoerd weer ongedaan. Er kwam dan bijvoorbeeld een officiële aanvulling op de eerdere grensbepalingen uit de Franse tijd. Deze aanpak werd onder anderen gevolgd voor de gemeente Purmerend. Volgens het opgemaakte proces-verbaal vond er opnieuw een rondgang plaats langs de grenzen van de gemeente.
Het gezelschap bestond uit 24 man. Deelnemers waren landmeter J. van den Bosch, een controleur der directe belastingen, de burgemeesters van de betrokken steden - Purmerend, Edam en Monnickendam -, de schouten van de zogenoemde *gemeenten ten plattelande* - Oosthuizen, Kwadijk, Ilpendam, Wijdewormer, Wormer, Jisp en Beemster – en dertien door hen benoemde aanwijzers. Alle inmiddels negen buurgemeenten kregen een eigen grensbeschrijving, meestal beknopter dan de Franse versie van 1813, en ondertekend door de leden van de betrokken delegaties. Purmerend werd vertegenwoordigd door burgemeester Jan Waardenburgh, raadslid K. Schoorl en secretaris J. Eyken. Ook deze keer waren er weer notabelen die volgens de

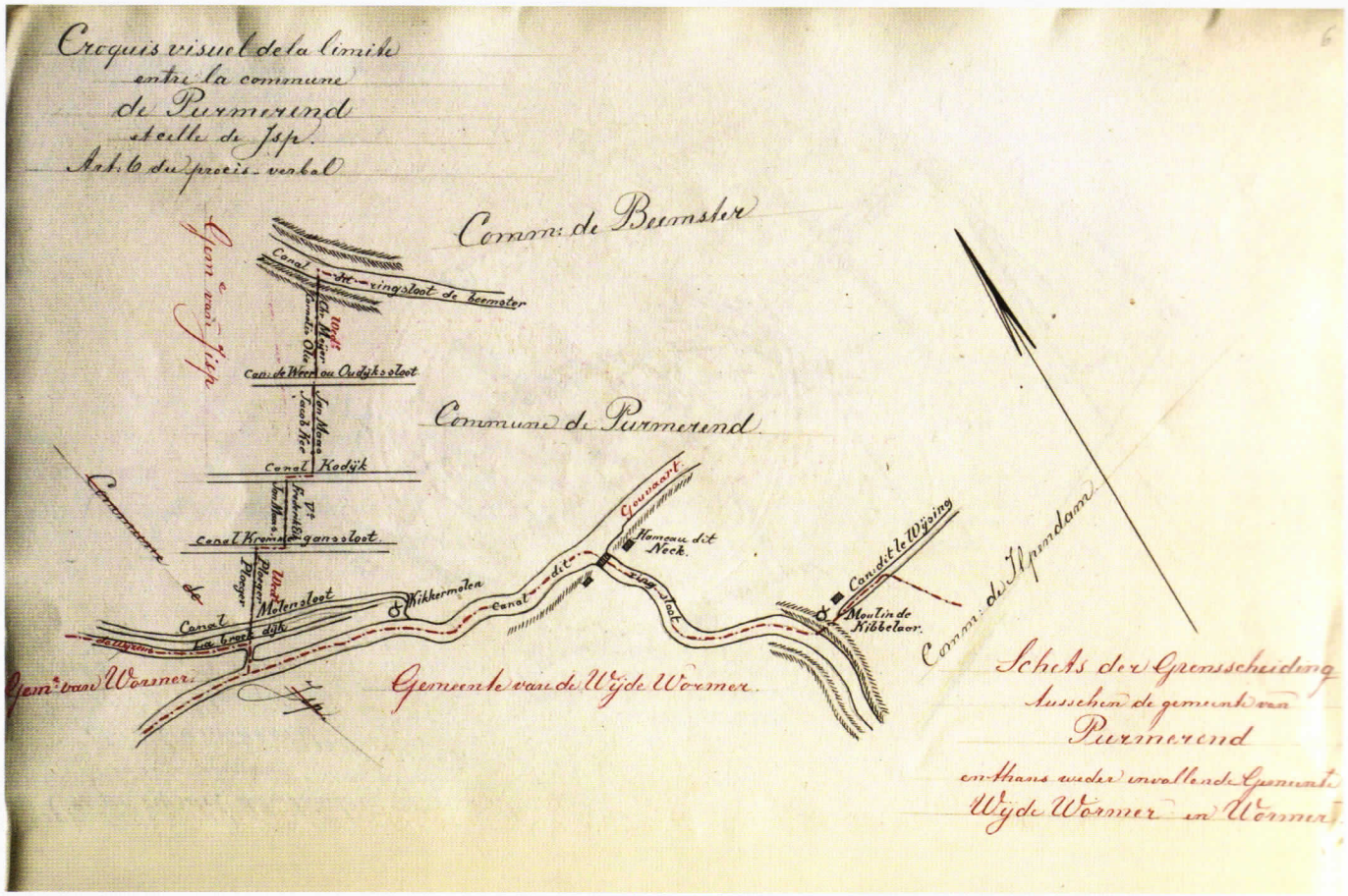

Schets van de grensscheiding met buurgemeente Jisp (1813), later (in rood) met respectievelijk Jisp en Wijdewormer (1818).

officiële stukken op 11 maart 1818 de 38 kilometer rond de Beemster aflegden en de volgende dag ook nog de ruim 26 kilometer langs de grens van Purmerend. De grensbepaling van Ilpendam was dit keer een week later.

Gecorrigeerde schetsen

De wijzigingen ten opzichte van 1813 werden ook genoteerd op de figuratieve schetsen uit 1813 en daarop gemarkeerd met rood.
Een voorbeeld hiervan is de afbeelding hierboven. Daarop is de tekst *Commune de Jsp* (gemeente Jisp) doorgestreept, omdat die ook doorliep over het grondgebied van Wijdewormer. Wormer (in 1813 vermoedelijk vergeten) en Wijdewormer (in 1813 ressorterend onder Jisp) zijn toegevoegd, evenals rechtsonder een aangepaste tekst van wat de schets voorstelt; linksboven staat nog de oorspronkelijke tekst.

Bovendien werd in 1818 bepaald dat de gemeentegrenzen door het midden van waterlopen als de Wormer, Purmer en Beemster ringsloten liepen, dus niet langs een van de kades. Ook die nieuwe ligging van de grens is aangegeven en rood gemarkeerd. Percelen waren soms van eigenaar gewisseld of de eigenaar was overleden. In zulke gevallen werd in rood de nieuwe eigenaar aangegeven of *weduwe* toegevoegd. Zo waren in de situatie van afbeelding 4 de grondeigenaren Meijer en Ploeger, beiden met land tegen de grens met Jisp, overleden zodat er in rood Weduwe Meijer en Weduwe Ploeger als grondeigenaren werden genoemd.
Het in 1818 opgemaakte aanvullende proces-verbaal en de figuratieve schetsen met correcties en aanvullingen in rood werden als bijlage gevoegd bij het originele proces-verbaal uit 1813. Daarmee waren de grenzen van Purmerend definitief bepaald. ▪

Bronnen:

- *Meer, A.J. van der: Gemeentegrenzen in Nederland, proefschrift TU Delft, Amsterdam 2007.*
- *Methodique Verzameling der wetten, decreten, reglementen, instructiën en decisiën, betrekkelijk het Cadaster van het Fransche Rijk, eerste deel. Amsterdam 1812.*
- *Noord-Hollands Archief, Haarlem, toegang 83.2, inv.nrs. 12422, 12424 en 12425.*